

tayyorlar. Bu ikki Yosh bir-biridan aqlli va hurfikr. Bir-biriga har tomonlama mos. Vatan ozodligi, yurt erkinligi, muhabbat ular uchun oliy qadriyat. Bunday Yoshlar esa Turkiston uchun suv va havodek zarur. Bu asar bugungi kunda ham barcha uchun oʻrnak boʻla oladi. Zulayhodek goʻzal, hurfikrli, ham dunyoviy, ham diniy bilimda barkamol, hayoli, iboli, yoriga bir umr sadoqatli qizlar kerak. Chunki bunday qizlardan asl farzandlar dunyoga keladi. Ular haqiqiy er yigitlarni tarbiya qiladilar.

Nuriddin ham hozirgi Yoshlar uchun har tomonlama oʻrnak boʻla oladi. U kabi vatanparvar, vijdonli, haqiqatparvar, chinakam ishq kishisi boʻlgan yigitlar doimo yurtimiz uchun kerak. U Farhod-Majnunlardek haqiqiy ishq sohibi. Bunday ishq barcha insonlarning qalbiga in qurishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyhati

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. T.: - Navoiy universiteti, 2018. – 480 b.
2. Boltaboev X. Fitrat va jadidchilik. T.: - Alisher Navoiy nomiдаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 286 б.
3. Faniev I. Fitrat dramalari poetikasi. T.: - «ФАН» нашриёти, 2005. – 282 б.
4. Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. T.: - Шарк, 2004. – 640 б.

Oripova Gulnoza Murodilovna, Fargʻona davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari doktori (DSc) ORCID: 0000-0003-3403-5706 g.oripova@pf.fdu.uz

UOʻK: 82-1/-19: 82-14

AYOL IJODKORLAR LIRIKASIDA ANʻANAVIY OBRAZLAR TRANSFORMATSIYASI

<https://zenodo.org/records/19841336>

Annotatsiya. Maqolada oʻzbek ayol shoiralari ijodida anʻanaviy obrazlarning badiiy transformatsiyasi va ularning oʻziga xos talqinlari tadqiq etilgan. Tadqiqot obyekti sifatida daraxt obrazining Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva va Enaxon Siddiqova sheʼriyatidagi poyetik funksiyalari tahlil qilingan. Muallif anʻanaviy mifologik asoslarga ega boʻlgan daraxt timsolining zamonaviy lirikada lirik qahramon ruhiyati, sadoqat, vatanparvarlik va ayol qismati bilan bogʻliq holda yangilanish jarayonlarini yoritib bergan. Maqolada struktural-poetik, germenevtik va qiyosiy-tahlil metodlaridan foydalanilgan boʻlib, badiiy obrazning inson psixologiyasi bilan bogʻliqligi parallelizm tamoyili asosida koʻrsatib berilgan.

Kalit soʻzlar: oʻzbek lirikasi, anʻanaviy obraz, daraxt obrazi, tasvir va talqin, parallelizm, poetik mazmun, lirik kechinma.

TRANSFORMATION OF TRADITIONAL IMAGES IN THE LYRICS OF FEMALE CREATORS

Abstract. The article examines the artistic transformation of traditional images and their unique interpretations in the works of Uzbek female poets. As the object of research, the poetic functions of the tree image in the poetry of Zulfiya, Halima Khudoyberdiyeva, and Enakhon Siddikova are analyzed. The author highlights the processes of renewal of the tree symbol, which has traditional mythological roots, in connection with the psychology of the lyrical hero, loyalty, patriotism, and the fate of women in modern lyrics. Structural-poetic, hermeneutic, and comparative-analytical methods are used in the article, and the connection of the artistic image with human psychology is shown based on the principle of parallelism.

Keywords: Uzbek lyrics, traditional image, image of a tree, image and interpretation, parallelism, poetic content, lyrical experience.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ОБРАЗОВ В ЖЕНСКОЙ ЛИРИКЕ

Аннотация. В статье исследуется художественная трансформация традиционных образов и их своеобразные интерпретации в творчестве узбекских поэтесс. В качестве объекта исследования анализируются поэтические функции образа дерева в поэзии Зульфийи, Халимы Худойбердыевой и Энахон Сиддиковой. Автор освещает процессы обновления символа дерева, имеющего традиционные мифологические корни, в связи с психологией лирического героя, верностью, патриотизмом и женской судьбой в современной лирике. В статье использованы структурно-поэтический, герменевтический и сравнительно-аналитический методы, на основе принципа параллелизма показана связь художественного образа с психологией человека.

Ключевые слова: узбекская лирика, традиционный образ, образ дерева, образ и интерпретация, параллелизм, поэтическое содержание, лирический опыт.

KIRISH

Lirik turga xos jihatlardan biri bu tasvirning hayotiy va haqqoniy tarzda ifodalanishidir. Abdurauf Fitrat “Adabiyot qoidalari” asarida “Adabiyot – fikr, tuyg‘ularimizdagi to‘lqinlarni so‘zlar, gaplar yordami bilan tasvir qilib, boshqalarda ham xuddi shu to‘lqinlarni yaratmoqdir” [1, 63], degan mulohazani bayon etgan. Badiiy asarlarga xos tasviriylik, xususan, she‘riyatda tasvirlash san‘ati o‘ziga xoslik kasb etadi. “Tasvir – badiiy vositalar yordamida voqelikdagi narsa-hodisalarni o‘quvchi (tomoshabin) bevosita va yaxlit holda, ularga xos individual – betakror xususiyatlar bilan birgalikda konkret his eta oladigan tarzda aks ettirish. Garchi mohiyatan tasvir termini tasviriy san‘atga xos bo‘lsa-da, uni boshqa san‘at turlariga nisbatan, xususan, badiiy adabiyotga tatbiqan qo‘llash ham o‘rinlidir. Badiiy adabiyotda tasvir so‘z vositasida amalga oshiriladi, shunga ko‘ra, tasviriy san‘atdan farqli o‘laroq, adabiy asarda tasvirlangan narsa-hodisa “ichki ko‘z” bilan ko‘riladi: so‘z vositasida o‘sha narsa-hodisa chizgilari muayyan ketma-ketlikda qayd etiladi va oxir-oqibatda tasavvurda uning tasviri – surati jonlanadi” [2, 319]. Bejizga iste‘dodli rus adibi Aleksey Tolstoy “Yozuvchi o‘zi tasvirilayotgan hamma predmetlarni qalb ko‘zi bilan ko‘rib turib asar yozishi kerakligi – qonundir”, degan fikrni ilgari surmagan.

Ijodkorlarning ijtimoiy hamda falsafiy qarashlari individuallik kasb etadi. Lirik asarlarda tasvirlanayotgan turfa xil hodisalar va narsa-buyumlar shoir talqiniga monand kitobxon ko‘z o‘ngida suratlanadi. Faylasuf olim A.M.Slavskayaning izohlashicha, talqin bu muallifning uslubiy pozitsiyasi, kontekst sathida ifodalangan inson va hayot to‘g‘risidagi o‘y-qarashlari, ijtimoiy fikrlashi majmuidir. Ko‘rinadiki, har bir kitobxon she‘rni mutoala qilish vaqtida shoir talqinlarini tez ilg‘aydi. Demak, muayyan voqea-hodisa yoki predmetning tasviri asosida muallifning qarashlari bo‘y ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon adabiyotshunosligida she‘riyatda badiiy obraz va uning spetsifik xususiyatlari, tasvir va talqin muammolari atroflicha o‘rganilgan bo‘lib, Arastu, G.V.Gegel, X.O.Gasset, V.Shklovskiy, B.Eyxenbaum, V.Belinskiy, V.Jirmunskiy, M.Baxtin, L.Timofeyev, M.B.Xrapchenko, R.Uyellek, O.Uorren, Y.Lotman, G.N.Pospelov, V.E.Xalizev, A.Kovalev kabi olimlarning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega.

O‘zbek adabiyotshunosligida badiiy obraz va uning talqini masalasi A.Fitrat, I.Sulton, O.Sharafiddinov, U.Normatov, N.Rahimjonov, Y.Solijonov, A.Sabirdinov, D.Quronov, U.Hamdammov, H.Jo‘rayev, Q.Yo‘lchiyev, M.Yo‘ldosheva, N.Mirzayeva, Sh.Ergasheva, Sh.Karamova kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Yaratilgan tadqiqotlarda muammoga turli aspektdan yondashilgan bo‘lib, badiiy voqelik tasvirida ijodiy o‘zlashtirilgan daraxt an‘anaviy obrazining yangicha ruhda qayta jonlantirilishi ayol ijodkorlar she‘riyatida to‘la tadqiq etilmagan.

NATIJALAR

O‘zbek she‘riyatida an‘anaviy poetik obrazlardan biri bo‘lgan daraxt obrazi tasvirida ayol ijodkorlarning individual talqinlarini kuzatish mumkin. Ma‘lumki, qadim totemistik tasavvurlarda ajdodlarimiz daraxtni o‘ziga homiy deb bilgan va ilohiylashtirish orqali turli mifologik obrazlarni yartagan. Keyinchalik esa badiiy ijodda ularni inson obrazi bilan bog‘lab tasvirlash keng tus olgan.

Daraxt obrazi shoira Zulfiya she‘riyatining ham yetakchi poetik obrazlaridan hisoblanadi. Uning “Daraxt” she‘ri tavsifiy lirikaning bir turi bo‘lgan peyzaj lirikasiga xosdir. She‘rda yo‘l chekkasida turgan daraxtning shamol zarbidan qulashi tasviri ifodalangan.

Bir daraxt turardi yo‘l chekkasida,

Shamol urar edi uni muttasil.

Aavval ko‘k, so‘ng za‘far-xazon tusida,

Ko‘rkini yo‘qotdi... hamon urar yel.[3, 58]

misralarida daraxtning “yo‘l chekkasida” detali orqali tasvirlanishi uning yakka, yolg‘iz va o‘jizligiga ishoradir. Bu poetik fikr she‘rning keyingi bandida rivojlantirilib, birinchi misrasidayoq o‘quvchi qalbini tirnaydi: “Qurg‘adi, bukchaydi kurashda tanho”. Zulfiyaning “yo‘l chetida”gi “tanho” daraxtni obraz sifatida tanlashi yolg‘iz ayol qismatini ifodalashdagi poetik maqsadini amalga oshirish uchun xizmat qilgan. Daraxtning ko‘k va za‘faron tusga kirishi hamda sekin-asta “ko‘rkini yo‘qotishi” tasvirida ham shoiraning umrning o‘tib borishi haqidagi talqinlarini kuzatamiz. E‘tiborli jihat shundaki, Zulfiya ayollik qalbi, ijodkor shaxsi va avtobiografiyasi bilan daraxt timsolida ayol qismatini tasvirlaydi.

She'rdagi shamol obrazining daraxt poetik obrazi bilan parallelizm asosida kurashuvi tasviri hayotiy talqinlarni yuzaga chiqargan. Shamol zarbidan qulagan daraxt poetik lavhasi lirik "men"ni aslo cho'chitmaydi. Zulfiya hayotsevarlik g'oyalarni baralla tarannum etadi:

Bilaman, daraxtday qulasam agar
Mening hayot bog'im qolmas huvillab.

Zulfiyaning "Majnuntol" she'rida ajdodlarimizning totemistik tasavvurlari fonidagi daraxt + odam bog'liqligi daraxt mifologik obrazining Zulfiya she'riyatida yangilangan qirralarini ko'ramiz:

Daraxt ham insoniy yerdan olar jon,
Inson qachon yerdan ketgan uzilib?
Majnuntolda zilol shodlik bir jahon:
Yashaydi tuproqqa sadoqat bo'lib.

Bu satrlarni o'qib, daraxt obrazi tasvirida Erkin Vohidovning insonning o'z vataniga sadoqati "Sadoqat" she'rida nekbin satrlarda talqin etganligi yodimizga keladi.

MUHOKAMA

H.Xudoyberdiyeva ijodida ham yetakchi poetik obrazlardan biri bo'lgan daraxt shoiraning bir qancha she'rlarida tasvirlangan. Xususan, uning "Majnuntol", "Bilmagan daraxt", "Kuzgi daraxt", "Daraxtlar sezadi", "Daraxt faryodidan bexabar", "Daraxtlarga aylantirib qo'y" singari lirik she'rlarida shoiraning individual uslubi va falsafiy-hissiy talqinlari kuzatiladi. Shoira "Daraxtlarga aylantirib qo'y" she'rida daraxt obrazi orqali buzg'unchi g'oyalarga aldanib, Vatan bag'ridan chiqib ketayotgan yurt bolalarini asrab qolish haqida qayg'uradi. Lirik qahramon Vatanga poetik murojaat qilar ekan, shu yurt bolalarining ildizi tuproqqa chuqur qorishgan daraxtlarga aylanishini istaydi.

Vatan!
Xomush yuzing o'girma,
Bolalaring buzsa shayton o'y.
Sen ularni ayab o'tirma
Daraxtlarga aylantirib qo'y.[4, 256]

She'rda daraxt obrazi tasvirining keltirilishi "Daraxt bir yerda ko'karadi" tarzidagi xalq maqoliga uyg'unlashgan. Bu esa talqinning ta'sirchanligini hamda tuyg'ular shiddatini oshirishga xizmat qilgan.

Shoira Enaxon Siddiqova she'riyatida ham daraxt obrazi tasvirining go'zal namunalarini ko'rish mumkin. Uning "Ey, daraxt" she'rida adolat, birdamlik, kurashuvchanlik g'oyalari muazzam satrlari orqali ifodalangan. Shoira she'rning sarlavhasidayoq daraxtga murojaat qilib, undan hayot sinovlariga bardoshli bo'lib yashashga o'ragatishini so'raydi. E.Siddiqovanning bu poetik murojaatida ham ajdodlarimizning totemistik tasavvurlari fonidagi daraxt + odam bog'liqligining yangilanishlarini daraxt poetik obrazi orqali ko'rish mumkin.

Sen qanday el,
Qandayin millat?
Tomiringda qadimiy g'oya,

Haqsizlikka qasdma-qasd, tik, shaxd,

Kundalarda

Gullashni o'rgat! [5, 15]

Lirik qahramon daraxt tomiridagi qadimiy g'oya – adolatparvarlik g'oyasini tarannum etar ekan, daraxt kabi haqsizlikka tik boqishni istaydi. She'ning keyingi bandlarida “O'xsholmayman bitta novdangga”, deya daraxtning har bir novdasida sadoqatni ko'rgan lirik qahramon:

Bu g'ofil,

Bu bedast bandangga

Xiyonatsiz yashashni o'rgat!

deya murojaat qiladi. She'ning yakuniy bandida shoiraning poetik g'oyasi hissiy mushohadalari orqali ifodalanadi:

Silkitmasin

Har shamol, har yel,

Tursa bo'ron,

Kelsa dovul, sel.

Saflanib erk uchun

Yakdil el,

Millat bo'lib

Birlashni o'rgat!

XULOSA

O'zbek lirikasida ayol ijodkorlarning ijtimoiy-falsafiy qarashlari individual uslubi bilan bog'liq holda turfa xil talqinlarni namoyon etadi. Lirik janrlardagi daraxt obrazi tasviri inson ruhiy kechinmalari ifodasi bilan birga davr muammolari talqinini ham aks ettiradi. Ayol shoirlar ijodida an'anaviy obraz va timsollarning tasvir ko'lami ortib, shaxs ruhiy qatlamlarida kechayotgan evrilishlar tahlili yetakchi xususiyatga ega bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. Тўртинчи жилд. – Тошкент: Маънавият, 2006. – Б.63.
2. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – Б.319.
3. Зулфия. Тонг билан шом аро. – Тошкент: Шарқ, 2005. – Б.58.
4. Худойбердиева Ҳ. Йўлдадирман. – Тошкент: Шарқ, 2006. – Б.256.
5. Сиддиқова Э. Сўз устидаги дунё. – Тошкент: “Adib”, 2014. – Б.15.
6. Сабирдинов А. Ойбекнинг поэтик маҳорати. – Рига: GlobeEdit, 2020. – Б.189.
7. Гей Н.К. Исскуство слово. – М.: Наука, 1967. – С.98.
8. Ойбек. Адабиёт тўғрисида. – Тошкент: Фан, 1985. – Б.14.
9. Oripova G. Mustaqillik davri o'zbek lirikasi: janr xususiyatlari va poetikasi: Filol.fan.dokt... diss. – Farg'ona, 2024. – 265 b.